

проблеми. По-перше, доцільність існування ст.370 КК України (провокація хабара) як спеціальної норми. По-друге, розкриття змісту провокації хабара та відмежування її від правомірної оперативно-розшукової діяльності. По-третє, можливість легалізації провокації хабара як одного з оперативно-розшукових заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федеральний Закон «Об оперативно-розшуковій діяльності» от 12.08.1995 г., № 144-ФЗ (с изменениями от 18.07.1997 г., 21.07.1998 г., 5.01.1999 г., 30.12.1999 г., 20.03.2001 г.).
2. Мельник М.І. Хабарництво. –Київ: Вид-во Верховної Ради України, 2000. –205 с.

3. Аникин А. Ответственность за взяточничество // Законность. -1996. -№ 7. –С.35-37.

4. Навроцький В. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією // Вісник Академії правових наук України. -1998. -№ 4. –С.159-165.

5. Оперативно-розшуковий діяльність: Учебник /Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. –М.: ИНФРА-М, 2002. –794 с.

6. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. -Х.: Основа, 1991. -360 с.

7. Куц В.М. Новий Кримінальний кодекс України: яким йому бути? –Харків, 1999.

8. Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. –М., 1955.

Надійшла до редколегії 05.12.2002

ПОПОВ И.М. ПРОВОКАЦИЯ ВЗЯТКИ ИЛИ КРАЙНЯЯ (СЛУЖЕБНАЯ) НЕОБХОДИМОСТЬ?!

Рассмотрена сущность и признаки одного из преступлений в сфере служебной деятельности - провокация взятки; проанализирован генезис развития уголовной ответственности за провокацию взятки в отечественном законодательстве и целесообразность его существования, а также условия правомерности провокации как метода борьбы с взяточничеством.

***

POPOV I.M. INSTIGATING OF A BRIBE OR EXTREME (SERVICE) NECESSITY?!

The essence and tags one of crimes in an orb of service activity - instigating of a bribe is reviewed; the genesis of development of the criminal responsibility for instigating of a bribe in the domestic local law and expediency of its existence, and also condition of lawfulness of instigating as method of struggle with bribery is parsed.

УДК 377.35-057.36(477)

В.В. ПОСМЕТНИЙ

Національний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТОВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ОВС УКРАЇНИ

Розглянута необхідність розробки моделі фахівця та впровадження методів проблемного та програмного навчання для удосконалення системи професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ.

Досягнення мети підготовки для органів внут-

³ Ще у 2001 році до прийняття нового Кримінального кодексу України Лемешко О.М. в своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: "Кримінально-правова оцінка потурання вчинення злочину" пропонував передбачити примітку до статті, що визначає підбурювання до вчинення злочину, таким чином: "Дія цієї статті не поширюється на випадки невиконання обов'язку припинення злочину службовою особою правоохоронного органу при здійсненні оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону". Законодавець, на жаль, це не тільки не врахував, але й вирішив, що боротьбу треба вести не з тими, хто одержує чи надає хабара, а з правоохоронцями, які закликані нейтралізувати хабарників та хабародавців. Інакше не

рішних справ фахівців нової формації, здатних на високому професійному рівні відповідати вимогам, що пред'являє права держава до своїх правоохоронців, знаходиться у нерозривному зв'язку з якістю отриманої ними освіти. В процесі здійснення підготовки у слухачів та курсантів формуються або одержують подальший розвиток такі особистісні якості, від яких у подальшому прямо залежить якість виконання ними функціональних обов'язків щодо захисту прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин за тими чи іншими посадами стру-

можна пояснити появу кваліфікуючої ознаки провокації хабара як вчинення її службовою особою правоохоронних органів (ч.2 ст.370 КК).

ктурних підрозділів органів внутрішніх справ України.

Основними структурними елементами навчання як соціально-педагогічної системи виступають його мета, зміст, методи, організаційні форми та реальний результат [1, с.6-7]. Ці елементи знаходяться у між собою у функціональній взаємодії, причому протягом часу відбувається їх поступова трансформація, обумовлена зміною вимог до кінцевого результату - рівня підготовки спеціаліста. Під змістом освіти розуміють систему наукових знань, вмінь та навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей тих, хто навчається, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до продуктивної праці на користь суспільства [2, с.366]. Це категорія історична, яка змінюється під впливом розвитку суспільних відносин, виробництва, науки і культури, а також у зв'язку з прогресом дидактики та педагогічних методик.

Визначення змісту освіти вимагає врахування реальних потреб практичної діяльності. Без повного з'ясування того, яким повинен бути майбутній працівник органів, структур та підрозділів внутрішніх справ, навчально-виховний процес, здійснюваний в системі професійної підготовки, буде недостатньо ефективним. Тому необхідно, щоб система професійної освіти осіб рядового і начальницького складу мала так звані моделі діяльності спеціалістів провідних служб. В іншому випадку слухачам та курсантам будуть надаватись знання, зміст яких буде мало співвідноситися з тими, які їм дійсно потрібні для якісного виконання своїх службових обов'язків.

Вбачається, що найбільш ефективним шляхом вирішення означених проблем є саме розробка і застосування моделей працівників органів, структур та підрозділів внутрішніх справ, рівно як і випускників відомчих навчальних закладів відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня та спеціальності. Такі моделі призначені для обґрунтування офіційних навчальних та організаційно-плануючих документів: освітньо-кваліфікаційної характеристики, кваліфікаційної програми, навчальних планів і програм, контрольних завдань (тестів).

Безперечно, проблема розробки і застосування моделей практичних працівників, фахівців, випускників навчальних закладів досить складна і багатогранна. Спрощений підхід до її вирішення, спроби використання в якості моделей працівника моделі його професійно-важливих якостей, тобто професіограми, або інші засоби опису вимог до працівника, не дають бажаних результатів. Слід зазначити, що найбільшого поширення на практиці отримали моделі фахівців, які спирались лише на психологічну або організаційно-правову основу без достатнього науково-педагогічного обґрунтування, що не повною мірою відповідає їх призначенню. Крім цього,

одним із недоліків широкої практики розробки та застосування моделей є їх недостатня прогностична обґрунтованість.

Прогностичність моделей є одним із головних засобів реалізації концепцій випереджальної освітньої діяльності, спрямованої на формування творчої розвинутої особистості, здатної до успішного функціонування і життєдіяльності в нових динамічних умовах ХХІ століття. Отже, розробка і застосування моделей фахівців ОВС має багатofункціональне значення: як критеріальна функція для визначення фахових потреб кожної типової посади працівників ОВС; як інформаційно-орієнтуєча функція і діяльнісна основа для релевантного визначення цілей, змісту відомчої освіти, створення педагогічної технології освітньої діяльності відомчих закладів освіти; як комунікативна функція, що поєднує дві взаємодіючі сфери: практичної діяльності та освітнього формування фахівця. Це дозволяє зробити наступні висновки: по-перше, стосовно вибору об'єкту моделей, що впливає на конкретний зміст моделі, але загальна структура моделей залишається інваріантною. З позиції відомчої освіти необхідно розробити не одну, а комплекс моделей, починаючи від моделі абітурієнта і посадових моделей працівників ОВС, та завершуючи моделями фахівців за кожною спеціальністю і випускників відомчих закладів освіти. По-друге, це вимоги до структури моделі. Ми вважаємо, що модель як інтегрована цілісність повинна об'єднувати такі компоненти: загальні та професійно важливі якості особистості (психо-, та професіограма) фахівця ОВС; характеристику фахової службової діяльності; освітньо-кваліфікаційний рівень; систему законодавчих та нормативно-правових документів, що визначають вимоги до фахової службової діяльності; характеристику галузі та основних сфер службової діяльності в галузі. По-третє, розробка та застосування моделей вимагає проведення спеціальних досліджень, пошукових процедур, тобто здійснюється у відповідності із необхідними науково-методичними рекомендаціями.

Розробка моделей працівників органів внутрішніх справ повинна відбуватись з урахуванням найтипівіших особливостей, властивих майже усім професіям правоохоронної діяльності органів системи МВС України. До таких особливостей слід віднести, по-перше, те, що виконання посадових обов'язків особами рядового і начальницького складу відбувається в сфері правових суспільних відносин. Суворо нормативно-правова регламентація професійної діяльності працівників органів, структур та підрозділів внутрішніх справ відрізняє її від інших професій і відбивається на особистості кожного суб'єкта владних відносин правоохоронної діяльності. Відступ від своїх службових обов'язків і порушення посадових повноважень розглядається як порушення принципу законності, та свідчить про

низький рівень професійної компетентності того чи іншого працівника ОВС. Ця особливість визначає вимоги як до ділових якостей, професійних знань, умінь та навичок, так і до моральних якостей працівника правоохоронної справи. По-друге, діяльність працівників органів системи Міністерства внутрішніх справ передбачає наявність у них владних повноважень. Найменший відступ від вимог закону щодо їх використання тією чи іншою посадовою особою може призвести до тяжких наслідків, спричинити моральну шкоду людині, травмувати її психіку, негативно вплинути на авторитет органів внутрішніх справ. Прийняття рішень в ситуаціях з використанням владних повноважень вимагає від особи рядового чи начальницького складу соціальної зрілості, високої відповідальності за свої дії, здатності прогнозувати наслідки власних рішень, поміркованості, поважного відношення до оточуючих.

По-третє, особливістю професійної діяльності є процесуальна самостійність працівників органів, структур, та підрозділів внутрішніх справ під час виконання посадових обов'язків. По-четверте, служба в органах внутрішніх справ відрізняється високою емоційністю, екстремальністю праці осіб рядового і начальницького складу, що обумовлюється необхідністю виконання великого обсягу завдань за умов гострого дефіциту інформації і часу, активної протидії зацікавлених осіб, які часто ігнорують правові правила, вимоги, приписи. Нервово-психічні перевантаження також викликаються важкими умовами праці і служби, постійними порушеннями звичного режиму життєдіяльності людини, вимушеною відмовою від звичного для багатьох людей відпочинку. Це може призвести до розвитку стійкого стану психічної напруженості, емоційних зривів, стресів, з'явлення невротичних реакцій, психосоматичних розладнань. По-п'яте, це характеристики, які віддзеркалюють специфіку ділового спілкування працівників органів, структур та підрозділів внутрішніх справ, комунікативний аспект їх діяльності. Усі працівники органів системи МВС України, незалежно від їх службового стану, щодня зустрічаються з представниками найрізноманітніших категорій населення. У психологічному плані це означає, що діяльність особового складу повинна бути гнучкою, нестандартною, творчою. Від людини в міліцейській формі люди справедливо очікують певної поведінки - співучасті, підтримки, допомоги, захисту. Це вимагає від працівника ОВС постійної високої мобілізації усіх своїх людських ресурсів для виконання тих чи інших службових завдань. По-шосте, діяльність осіб рядового і начальницького складу органів системи Міністерства внутрішніх справ має нестандартний, творчий характер. Працівнику цих органів доводиться мати справу з різномірними життєвими ситуаціями, долями різних людей, що вимагає індивідуального підходу, уважного розгляду і вивчення

виниклих суспільних відносин.

Наведені загальні особливості правоохоронної діяльності працівників внутрішніх справ дозволяють відокремити їх професійно важливі якості, необхідні для високоякісного, ефективного виконання функціональних обов'язків. Ці якості мають чотири самостійні рівня. До першого рівня відносяться дві групи ціле-мотиваційні якостей: 1) ідейно-мотиваційні: світогляд, погляди, переконання, здібності до правильної оцінки подій, правові погляди, усвідомлення значення, важливості своєї функції у правоохоронній діяльності; 2) професійно-мотиваційні: конкретні цілі діяльності, мотиви, вчинки та службові інтереси, особисті плани і прагнення, відношення до перспектив службового просування. До другого рівня відносяться морально-психологічні якості: ціннісні орієнтації працівників, що визначають їх відношення до виконання службових обов'язків (порядність, відповідальність, дисциплінованість, сумлінність); ціннісні орієнтації, що характеризують відношення до себе і оцінки власних дій - вимогливість, самокритичність, вміння поєднувати суспільні і власні інтереси; якості, що визначають моральну сталість і непідкупність як здібність протистояти негативним впливам оточуючого середовища. До третього рівня відносяться професійно-ділові якості, які характеризують наявність спеціальних здібностей та професійну підготовку працівника. Це: інтелект, професійне мислення, спостережливість, особливості пам'яті, професійна майстерність як сукупність професійних знань, умінь та навичок, і як здатність приймати рішення; вольові і організаційні якості; психологічна підготовленість; спеціальні здібності - слідчі, педагогічні, комунікативні. До четвертого рівня відносяться професійно важливі психофізіологічні якості: емоційність, швидкість реакцій, витримка, працездатність, урівноваженість, стійкість до фізичних та психічних навантажень.

Дослідження найтипівіших особливостей, властивих майже усім професіям правоохоронної діяльності органів системи МВС України, відокремлення професійно важливих якостей, необхідних для ефективного виконання працівниками органів, структур та підрозділів внутрішніх справ своїх посадових обов'язків дозволяють зробити висновок: діяльність працівників ОВС має шість функцій - виховну, пошукову, конструктивну, організаційну, комунікативну, посвідчуючу. Виховна функція працівника органів внутрішніх справ реалізується не лише щодо перевиховання ним окремих правопорушників чи їх груп. Його діяльність спрямована на виховування в усіх громадян поваги до правопорядку і норм закону, вироблення у них негативного відношення до правопорушень, активності в боротьбі з злочинністю. Для успішного здійснення виховного впливу особі рядового чи начальницького складу необхідно мати життєвий досвід, розвивати в собі педагогічні

здібності.

До найважливіших педагогічних здібностей в даному ракурсі дослідження слід віднести: уміння ставати на точку зору іншої людини, уміння впливати як на розум людини, так і на її почуття; переконливість виховного впливу, яскравість та емоційність мови й засобів, діалектичність у виявленні особистісних якостей в процесі виховного впливу на того чи іншого учасника суспільних відносин. На жаль, теоретичні основи специфічної виховної діяльності в сфері боротьби зі злочинністю нині майже не розроблені. Відсутня узагальнююча література з даної тематики, очікують свого вирішення такі питання, як: загальні шляхи формування і розвитку особистості; шляхи і закономірності, які обумовлюють виникнення у людей негативних, протиправних властивостей, спонукань, нахилів; способи і умови виховного впливу по ліквідації негативних властивостей особистості. Без пошукової функції діяльності працівників органів структур та підрозділів внутрішніх справ неможливо досягти жодної мети боротьби зі злочинністю. Пошукова діяльність в процесі вирішення професійних завдань являє своєрідне поєднання дискурсивного, інтуїтивного і творчого мислення. Метою пошуку, пізнання є знаходження відповіді на численні і різнопланові питання, які виникають в практичній діяльності осіб рядового та начальницького складу, а також виявлення необхідної інформації для їх вирішення. Конструктивна функція - це розумова діяльність, спрямована на планування дій щодо раціонального виконання працівниками органів внутрішніх справ своїх посадових обов'язків. "Якщо проаналізувати помилки, які мають місце в пошуковій, комунікативній діяльності, то можна побачити, що в значній кількості випадків помилки є результатом ігнорування або неповного здійснення конструктивної діяльності" [3, с.75].

Організаційна функція має за мету забезпечити оптимальні умови для здійснення усіх інших функцій правоохоронної діяльності особового складу органів системи МВС України. Вона передбачає володіння особами рядового і начальницького складу наступними якостями, властивостями, ознаками: 1) психологічної вибірковості - здібності найбільш повно розуміти психологію інших людей; 2) практично-психологічного розуму - якості знаходження найкращого практичного застосування кожній людині залежно від її індивідуально-психологічних властивостей, здатності зацікавити людей, знайти моральні і матеріальні стимули цієї зацікавленості, уміння враховувати особисті взаємовідносини, симпатії та антипатії людей один до одного, а також використовувати психологічний стан тієї чи іншої людини в даний момент часу стосовно конкретної справи; 3) психологічного стану - здібності знаходити підхід до людей при встановленні з ними взаємовідносин і взаємодій; 4) суспільної енергійності -

здатності заряджати енергією інших, мобілізувати і направити їх сумісні зусилля на досягнення загальних цілей; 5) вимогливості, що виявляється в послідовності, постійності вимог, які ставляться до колег по службі чи громадян; 6) критичності - здатності бачити і аналізувати недоліки в діяльності оточуючих; 7) потреби в організаційній діяльності - сталої, постійної готовності до організаційної роботи.

Комунікативна функція працівників органів, структур та підрозділів внутрішніх справ полягає в отриманні необхідної інформації в процесі спілкування. Комунікаційна діяльність особового складу цих органів "стане дійсно ефективною, якщо практичні працівники опанують професійним вмінням спілкування, котре складається з цілої низки умінь: швидко орієнтуватись в умовах спілкування; правильно планувати розмову; знаходити адекватні засоби передавання необхідного змісту; забезпечити зворотний зв'язок від партнера по спілкуванню" [4, с.24]. Посвідчуюча функція осіб рядового і начальницького складу ОВС України полягає в приведенні до відповідності передбаченої законами та іншими відомчими нормативно-правовими актами інформації - протоколів, повідомлень, актів, пояснень.

Проведений аналіз особливостей, якостей, рис, ознак, властивостей, здібностей, необхідних працівникові органів внутрішніх справ, дозволяє визначити, яким повинен бути майбутній фахівець правоохоронної справи.

Найважливішим питанням дослідження організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу професійної підготовки є його наповнення таким змістом, який повністю відповідає би загальній моделі висококласного фахівця правоохоронної справи - працівника органів системи Міністерства внутрішніх справ. Це пред'являє особливі вимоги до методів та організаційних форм навчання. Зараз при професійній підготовці в відомчих закладах освіти переважно застосовується інформаційно-пояснювальний тип навчання, основними принципами якого в процесі викладення матеріалу є принципи систематичності та послідовності. Цей тип навчання іноді ще називають традиційним [5, с.90]. У ньому здебільшого присутні елементи роз'яснення походження знань, демонстрації їх розвитку, мета навчання. При інформаційно-пояснювальному типі навчання навчальний процес жорстко регламентовано: за однією спеціальністю підготовки всі курсанти (слухачі) навчаються за єдиним навчальним планом, який є спільним для всіх навчальних програм і тематичних планів. Навчання організується у потоках і навчальних групах лише за розкладом (6 годин на день) у такій системі: лекція, семінар, лабораторні заняття, групове завдання та ін. при дуже обмеженому часі на самостійні заняття, що проводяться, до того ж, у вечірній час. Головний зміст дисципліни викладається кур-

сантам та слухачам на лекційних заняттях у належ-но методично-обрамленому вигляді. Як наслідок, вдається у стиснуті строки викласти значний обсяг навчальної інформації. На наступному етапі цей матеріал під керівництвом викладача доповнюється, конкретизується в інших видах навчальних занять та у ході самостійної роботи. Кожну навчальну дисципліну вивчають у суворій логічній послідовності, тісному часовому і методичному зв'язку з іншими дисциплінами. Систематично здійснюється поточний та проміжний контроль знань, що дозволяє через систему зворотного зв'язку (від курсанта і слухача до викладача) оперативно вносити до навчального процесу необхідні корективи.

Разом з тим даному виду навчання притаманні й декотрі суттєві недоліки. Він відзначається певною пасивністю курсантів (слухачів) у засвоєнні знань і набутті практичних навичок, що обумовлено колективною формою організації навчального процесу, коли понад 80 % усього бюджету навчального часу навчаємі витрачають на заняття у потоках та навчальних групах, а самостійні заняття відіграють додаткову, допоміжну роль. Внаслідок цього превалює звернення до формального запам'ятовування навчального матеріалу, що не сприяє розвитку особистості, повному використанню її індивідуального творчого потенціалу, має місце некритичне сприйняття інформації. В умовах, коли курсанти (слухачі) обмежені в часі поданням їм наступного обсягу навчальної інформації, значення якої для належної практичної діяльності в органах внутрішніх справ вони ще не усвідомлюють, висока активність у навчанні не стимулюється. При використанні лише традиційних методів навчання роль курсанта (слухача), як суб'єкта навчального процесу, недооцінюється. Швидше за все він виступає у ролі об'єкта педагогічного впливу у суворо обмежених організаційних рамках. Його активність є наслідком виконання команди, що надходить каналом управління та контролю, а не за внутрішньою мотивацією, не за особистою спрямованістю. За даного типу методу навчання має перевагу зовнішня мотивація, тобто прагнення за будь-якої ціни отримати гарну оцінку на іспитах, одержати добре призначення на випуску. Для цієї системи є характерним загальновідоме протидієборство викладача і курсанта (слухача). Перший, рухомий добрими намірами, примушує вчитися, а другий намагається уникнути цієї опіки. Для нього є важливішим отримання позитивної оцінки, ніж надбання поглиблених знань. Примушенню до активності курсант (слухач) протиставляє власні методи, що дозволяють йому уникнути активної навчальної роботи. Традиційна система не дозволяє у повній мірі використовувати внутрішні умови, тобто різні суб'єктивні фактори: попередній досвід курсанта (слухача), особливості його мотиваційної структури, систему логічних взаємозв'язків із суспільством,

людьми, переконання, потреби тощо. Інакше кажучи, традиційний тип навчання не забезпечує поєднання пізнавальної мотивації, мотивації досягнень та мотивації руху від навчання до практичної роботи, оперативно-службової діяльності.

У системі традиційного навчання не вдається розв'язати відоме протиріччя між колективною формою службової діяльності та індивідуальним характером засвоєння знань і надбання навичок. Індивідуалізація навчання за широке використання персональних комп'ютерів є прогресивним напрямом у навчальному процесі. Однак, існує і негативний бік, який полягає у тому, що індивідуалізація розвитку умінь розв'язання практичних завдань в органах внутрішніх справ при колективному підході не сприяє їх розвитку, коли результати дії одного суб'єкта прямо залежать від дії інших. Усталені форми організації навчального процесу призвели до того, що цілісний зміст практичної діяльності спеціаліста є відображенням викладу окремих дисциплін, відмежованих науковими підвалинами та рознесеними за часом засвоєння. Відповідно до цього, як правило, вищі заклади освіти МВС укомплектовані викладачами-предметниками, котрі добре знаються на науці, яку викладають, але, на жаль, мають слабку орієнтацію з інших (особливо неспоріднених) дисциплін. Тому у курсантів та слухачів нерідко не формуються інтегровані за всіма дисциплінами навчального плану знання і навички, необхідні для успішного розв'язання службових завдань в органах внутрішніх справ. При традиційному способі організації навчання важко розв'язати протиріччя між наукою, що безперервно розвивається, цілісністю службової діяльності та статичністю навчальної інформації, яка зазвичай викладена в сталій формі у навчальних книгах. Відтак виникає ситуація, коли курсанти та слухачі стають немов би відірваними від процесу розвитку суспільства, МВС України, інших правоохоронних структур.

Способом розв'язання цього протиріччя є шлях переходу до безперервної освіти як засобу творчого відтворення соціального і предметного досвіду, його успадкування та збагачення. Йдеться про підсилення аспекту детермінації майбутнім. У традиційній системі організації навчального процесу мета і зміст навчання фактично співпадають. Головна мета - це засвоєння дисциплін, які вивчаються. Зміст навчання - самі дисципліни, що подаються у знаковій формі навчальної інформації. Вирощування творчого особистого потенціалу людини, виховування її здатності до творчої самостійної діяльності є метою навчання за умов обґрунтованого підходу до підготовки спеціаліста, а змістом навчання є все те, що забезпечує досягнення цієї мети. Рівень освіти випускника ВНЗ МВС має оцінюватись не лише за результатами, які він отримав на іспитах за окремими дисциплінами. Необхідно використовувати й інші

критерії, котрі дозволяють оцінювати його інтегральні, сукупні якості, здатність застосовувати творчий підхід до вирішення важких завдань у різноманітних ситуаціях.

В цій системі предмет навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) має відносно абстрактний характер (тексти, знакові системи, інструкції тощо), а предмет майбутньої професійної діяльності подано у загальному контексті оперативно-службової діяльності, у складних, іноді непередбачених випадках. У ряді цивільних ВНЗ це відоме протиріччя у деякій мірі вирішується організацією навчального процесу студентів безпосередньо в тих установах та підприємствах, де будуть працювати випускники. Протиріччя між системним використанням знань у практичній діяльності і рознесенням цих знань по багатьох дисциплінах та семестрах розв'язується важко, оскільки реальна можливість систематизації, інтегрування знань, які надбано за весь час навчання, виникає лише після випуску. Орієнтованість курсантів (слухачів) на майбутнє при традиційному навчанні все одно виступає у вигляді абстрактної перспективи застосування знань, що не може сприяти достатній мотивації активності у навчанні. Існуючі методи організації навчального процесу не дозволяють розв'язати протиріччя, яке полягає у тому, що форми організації навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) не є адекватними щодо форм професійної діяльності майбутнього працівника ОВС України. Відтак, необхідно, щоб і теоретичні знання, і практичні навички виступали у ході служби не предметом, на який була би спрямована активність курсантів (слухачів), а й засобом успішної оперативно-службової діяльності. Для цього необхідно використовувати різні підходи до планування навчального процесу, прогресивні методики викладання та організації пізнавальної діяльності курсантів.

Найбільш прогресивними, перспективними з точки зору розвитку громадського суспільства та реформування органів внутрішніх справ, є проблемне та програмне навчання слухачів і курсантів вищих відомчих закладів освіти та училищ професійної підготовки працівників органів, структур і підрозділів системи МВС України. Проблемне навчання, насамперед, охоплює водночас особистість курсанта та слухача як основне ядро самої проблемної ситуації. Поза суб'єктами, особистістю немає і проблемної ситуації. В умовах проблемного навчання процес засвоєння учбового матеріалу перестає бути лише інтелектуальним, він набуває рис особистісного процесу. Саме тому він дозволяє поєднати в єдине ціле процес навчання і процес виховання, процес засвоєння знань і процес формування світогляду. В процесі проблемного навчання використовується підхід "від проблеми до знань", коли через ланцюг мотивів до процесу пізнання залучено особистість

курсанта чи слухача.

Навчальні проблеми, які формулюються викладачем, повинні витікати із внутрішньої логіки, побудови навчальної дисципліни, і відображати головні суттєві сторони та особливості явища чи процесу, які вивчаються. Їх масштаби можуть бути різними й охоплювати дисципліну в цілому, окрему тему, заняття, чи, навіть, частину його. Великі фундаментальні проблеми викладач, як правило, доводить до відома курсантів у вступній лекції і показує шляхи їх розв'язання протягом всього лекційного курсу, розщеплюючи на більш мілкі проблеми і підпроблеми. У заключній лекції підводяться підсумки вирішення фундаментальних проблем. Проблемне викладення навчального матеріалу на лекціях доповнюється завданнями творчого характеру для виконання їх курсантами (слухачами) у ході самостійної роботи на семінарських, лабораторних та інших заняттях. Як навчальні проблеми даються курсові і дипломні роботи (проекти, завдання).

Суттєво важливим для проблемного навчання є розвиток здатності приймати самостійні рішення, швидко орієнтуватися у ситуації, вирішувати завдання з цікавістю, захопленням. Це сприяє розвитку творчого уявлення, уміння оцінювати складну обстановку, творчої інтуїції, тобто тих якостей, які необхідні для всіх спеціалістів високої кваліфікації, але є особливо цінними для працівників ОВС. Таким чином, проблемне навчання необхідно розглядати як змістовно-методичну систему педагогічного стимулювання творчої участі курсантів (слухачів) у вирішенні навчальних проблем у межах програми дисципліни чи групи дисциплін, які вивчаються. Цілеспрямованість використання прийомів і засобів, які об'єднані цією системою, дозволяє вдосконалювати навчальний процес і краще вирішувати завдання поліпшення підготовки спеціалістів. Принципово важливим є те, що нові знання вводяться до творчої думки учня не заради отримання наступної порції нових знань, а з метою вирішення поставленої проблеми. У даному випадку розв'язання нового навчально-пізнавального завдання потребує звернення до творчого мислення, пошуку, адже шляхом використання лише відомих знань і засобів вирішити завдання неможливо. У цьому й полягає якісний (а не тільки кількісний) приріст ефективності навчального процесу. Звідси, можна сформулювати наступні основні умови успішності проблемного навчання - забезпечення достатньої мотивації, здатної викликати зацікавленість до змісту проблеми, раціонального співвідношення відомого і невідомого, тобто посиленої роботи з проблемами, що виникають на кожному етапі; важливість (значущість) отриманих у ході розв'язання проблеми результатів. Успішність проблемного навчання залежить також від ступеню складності проблеми, яка виводиться із співвідношення відомого і невідомого курсантам (слухачам) у

межах як даної дисципліни, так і суміжних, частки творчої участі курсантів в процесі вирішення проблеми.

Сутність програмного навчання полягає у тому, що курсанти самостійно (можливо, що і без викладача) засвоюють навчальний матеріал за літературою чи за допомогою технічного навчального, керуваного програмою, пристрою, тобто, відбувається пізнавальний процес, запрограмований викладачем. Основу програмного підходу складають процеси надання навчальної інформації курсантам, керівництво їх діяльністю, індивідуалізація засвоєння навчального матеріалу. Інформація, яка належить сприйняттю, може бути наданою у навчальній книзі, на дисплеї навчального приладу чи іншими засобами. Функцію керівництва засвоєними знаннями виконує навчальна програма, відповідно до якої курсант (слухач) самостійно вивчає надані частини навчального матеріалу, після засвоєння кожної з яких здійснюється самоконтроль надбаних знань. Оскільки курсант самостійно вивчає навчальний матеріал і контролює якість його засвоєння, забезпечується повна індивідуалізація його пізнавальної діяльності. Стрижнем даного методу є навчальна програма. Ефективним уявляється навчання слухачів та курсантів за розгалуженими та адаптованими програмами навчання. Розгалужені програми надають учням значні за обсягом порції навчального матеріалу. Вони передбачають подальші дії курсантів у залежності від відповіді на попередню частину навчального матеріалу. Якщо кожна відповідь буде вірною, то курсант іде за основним річищем програми. В іншому випадку інформаційні кроки здійснюються за одним з річищ попередньо зробленої програми. Коли навчання ведеться за навчальним посібником за розгалуженою програмою, то в ньому переплутуються сторінки. Такі навчальні посібники забезпечують вирішення завдань управління, індивідуалізації і активізації навчання. Разом з тим вони значні за обсягом, непридатні для довідок, при користуванні спричиняють втому. Розгалужена програма значно краще реалізується за допомогою машин, що навчають. Вони дозволяють зручніше здійснювати контроль за суворим дотриманням програми, ввести часові обмеження на вибір відповідей, фіксувати всі дії як для контролю і подальшого управління зі сторони викладача, так і для наступної корекції програми. В детально розроблених розгалужених програмах закладена ідея індивідуалізації навчання як за темпом роботи, так і за рівнем складності. На кожне контрольне питання пропонується набір відповідей, який має: вірну і повну; вірну але не повну; невірну відповідь. Вибір однієї із них дозволяє виявити різноманітні недоліки знань у різних курсантів. Відповідно до кожної відповіді програмою передбачене своє річище. Розгалужені програми дозволяють здійснювати систематичні корекції на-

вчання, спрямовані на виправлення припущених помилок. Таким чином, у програми закладено адаптацію до індивідуальних особистостей курсантів (слухачів).

Адаптовані програми реалізуються за допомогою спеціальних навчальних пристроїв або сучасних персональних ЕОМ. У цьому випадку розробляється декілька навчальних програм, які різняться одна від іншої ступенем деталізації навчального матеріалу, характером викладення, кількістю повторень, прикладами. Навчання починається з програми середньої складності. При цьому машина фіксує кількість і характер помилок, на підставі чого по проходженню декількох порцій інформації переводить курсанта до навчання за програмою або підвищеною, або зниженою складності, чи залишає на додатковому вивченні цієї програми. Адаптивні навчальні програми, що враховують індивідуальні творчі здатності курсанта (слухача), при використанні персональних ЕОМ забезпечують перехід від метода вибіркового відповідей до методу діалогу з комп'ютером. У цьому випадку можливо реалізувати не лише об'єктивний самоконтроль якості засвоєння навчального матеріалу, але й отримання консультацій, рекомендацій, пояснень та ін. Адаптивні програми управління отримують широке застосування на підставі методів "штучного" інтелекту, які у теперішній час активно розроблюються, а також при використанні психологічної теорії поетапного формування розумової діяльності. Методи програмованого навчання доцільно розвивати в сукупності з іншими прогресивними методами. Наприклад, для сприйняття курсантами (слухачами) будь-якої проблемної ситуації і її вирішення (проблемне навчання) необхідно використати великий обсяг навчальної інформації. Це може забезпечити навчальний пристрій, в пам'ять ЕОМ якого вона закладена. Процес розв'язання проблемної ситуації може здійснюватися за допомогою адаптивної керуючої програми, яка в певній мірі буде дозувати інформацію і контролювати розумову діяльність учнів. Дозуванню навчальної інформації передують загальна та установча частини, а питання самоконтролю за окремими дозами повинні носити випереджаючий характер. Методам програмного навчання належить провідна роль у розробці автоматизованих навчальних пристроїв, які при суцільній комп'ютеризації навчального процесу займуть важливе місце у системі підготовки кадрів для МВС України.

Таким чином, реалізація вищенаведених пропозицій з подальшого удосконалення системи професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ дозволить в значній мірі подолати існуючі проблеми та суперечності, пов'язані із змістовністю даного виду освіти та наблизитися до втілення її головної мети - підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних на високому професійному рівні

виконувати завдання в сфері правоохоронної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москаленко П.Г. Навчання як педагогічна система. –Тернопіль: Тернопільській держ. педагог. ін-т, 1995. –142 с.
2. Педагогика /Под. ред. Ю.К. Бабанського. –М.: Педагогика, 1988. –423 с.
3. Дулов А.В. Судебная психология. –Минск:

Высшейшая школа, 1975. –321 с.

4. Данилов В.А. Пути совершенствования профессиональной подготовки инспекторского состава уголовного розыска. –М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. –64 с.

5. Ануфрієв М.І. Бандурка О.М., Ярмиш О.Н. Вищий заклад освіти МВС України: Наук.-практ. посібник. –Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. –369 с.

Надійшла до редколегії 01.12.2002

ПОСМЕТНЫЙ В.В. ПРОБЛЕМЫ СОДЕРЖАТЕЛЬНОСТИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛА ОВД УКРАИНЫ

Рассмотрена необходимость разработки модели специалиста и внедрения методов проблемного и программного обучения для усовершенствования системы профессиональной подготовки персонала органов внутренних дел.

***

POSMETNYJ V.V. PROBLEMS OF THE CONTENTS EDUCATIONAL PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING OF STAFF UKRAINE LAW-ENFORCEMENT ORGANS

The necessity of model building of the specialist and intrusion of methods of problematic and programmatic training for advancing a system of vocational training of staff law-enforcement organs is reviewed.

УДК 343.34(477)

В.А. РОБАК

Национальный университет внутренних дел

БАНДИТИЗМ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ С ИНЫМИ, СХОДНЫМИ ПО СОСТАВУ ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ

Выполнен сравнительный анализ бандитизма с иными, сходными по составу преступлениями - разбоем, терроризмом, созданием преступной организации.

В последнее время, в связи с некоторым увеличением в Украине проявлений организованной преступности, в уголовном законодательстве страны наметилась устойчивая тенденция к расширению составов преступлений, в которых квалифицирующим признаком является совершение преступления организованной группой. И это не случайно, так как организованная преступность является типичным признаком современности.

Ст.257 Уголовного кодекса (УК) Украины предусматривает ответственность за бандитизм - организацию вооруженной банды с целью нападения на предприятия, учреждения, организации или отдельных лиц, а также участие в такой банде или в совершенном ею преступлении.

Несмотря на большое количество публикаций, в теории уголовного права уголовно-правовая сущность бандитизма всесторонне не исследована; все еще имеется много дискуссионных вопросов по квалификации данного преступления по этой статье и другим статьям, близким по составу преступления, и отсутствию единых подходов.

Бандитизм и разбой. Разграничение бандитизма и вооруженного разбоя, совершенного организованной группой, является старой проблемой в теории уголовного права.

По этому поводу в ст.187 ч.4 УК Украины имеются следующие квалифицирующие признаки: разбой, направленный на завладение имуществом в крупных или особо крупных размерах; совершенный организованной группой; соединенный с причинением тяжких телесных повреждений [1, с.413]. При совпадении указанных квалифицирующих признаков возникает конкуренция норм, что порождает в судебной и следственной практике вопрос - квалифицировать данное деяние как вооруженный разбой, совершенный организованной группой или бандитизм.

Следует иметь в виду, что бандитизм и вооруженный разбой, совершенный организованной группой, имеют много общего. Так, признаками банды являются: группа в составе 3 и более лиц, заранее объединенных для совершения нападений на предприятия, учреждения, организации или от-